

مقاله علمی پژوهشی

امکان سنجی همپوشانی حقوق مؤلف و طرح‌های صنعتی در نظام حقوقی ایران

محمدجواد محمدکریمی*

دانشجوی کارشناسی ارشد حقوق مالکیت فکری، دانشکده حقوق، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

(دریافت: ۱۴۰۲/۰۴/۱۰ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۵/۲۱)

Feasibility of Overlapping between Copyright and Industrial Designs in Iran's Legal System

Mohammadjavad Mohammadkarimi*

Master student of Intellectual Property Law, Faculty of Law, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran

(Received: 01/Jul/2023

Accepted: 12/Aug/2023)

Abstract

Copyright and industrial designs in Iran's legal system are supported by the legislator in the two main branches of intellectual property rights, i.e. literary and artistic property and industrial property, and exclusive rights are created for their owners to exploit intellectual achievements. Sometimes intellectual creations are placed in a position that they have the ability to be supported in two or more protection systems in terms of the existence of the necessary conditions for legal protection. One of the notable examples in this field, which is the subject of the current research, is the support of intellectual achievement in the form of copyright and industrial designs. When in the design of a product, elegance, beauty and creativity are manifested in the design, which also benefits from the aspect of originality and novelty, and the question arises as to which of the above formats can better secure the rights of its creator. Considering the various views regarding the possibility of aggregating applicable rights in each form of protection, the current research with an analytical-descriptive approach aims to address the questions that can be raised in this field with regard to the relevant laws of Iran and scrutiny in related sources. And finally, the result is that overlapping is not completely possible, but under legal conditions and conditions, partial enjoyment of some rights and privileges is conceivable at the same time, while many jurists believe in complete separation.

Key words: Overlapping between Protection Systems, Copyright, Industrial Designs, Unity of Art, Originality.

چکیده

حقوق مؤلف و طرح‌های صنعتی در نظام حقوقی ایران به ترتیب در دو شاخه اصلی حقوق مالکیت فکری، یعنی مالکیت ادبی و هنری و مالکیت صنعتی، مورد حمایت قانونگذار قرار گرفته و برای صاحبان خود حقوق انحصاری جهت بهره‌برداری از دستاوردهای فکری ایجاد می‌نمایند. گاه آفرینه‌های فکری از حیث وجود شرایط لازم برای حمایت‌های قانونی در موقعیتی قرار می‌گیرند که قابلیت آن را دارند تا در دو یا چند نظام حمایتی پشتیبانی شوند. یکی از مصادیق قابل توجه در این حوزه حمایت از دستاورد فکری در قالب حقوق مؤلف و طرح‌های صنعتی است؛ آنگاه که در طراحی یک محصول ذوق، قریحه و خلاقیت انسانی متجلی در طرحی شده که از جنبه اصالت و تازگی نیز بهره‌مند است و این سؤال مطرح می‌شود که کدام یک از قالب‌های فوق می‌تواند حقوق آفریننده آن را بهتر تأمین نماید. با عنایت به دیدگاه‌های گوناگون از حیث امکان تجمیع حقوق قابل اعمال در هر یک قالب‌های حمایتی، پژوهش حاضر با رویکرد تحلیلی - توصیفی بر آن است تا به سؤالات قابل طرح در این حوزه با توجه به قوانین موضوعه ایران و تدقیق در منابع مرتبط بپردازد و سرانجام این نتیجه حاصل می‌شود که همپوشانی نه به طور کامل، اما تحت شرایط و ضوابط قانونی، بهره‌مندی جزئی از برخی حقوق و امتیازات به طور همزمان قابل تصور می‌باشد، حال آنکه بسیاری از حقوقدانان قائل بر تفکیک‌پذیری کامل هستند.

کلیدواژه‌ها: همپوشانی نظام‌های حمایتی، حقوق مؤلف، طرح‌های صنعتی، وحدت هنر، اصالت.

مقدمه

تصور کنید که یک طراح لباسی را طراحی می‌نماید که علاوه بر استفاده به عنوان البسه، قابلیت آن را دارد تا به عنوان یک ابزار ایمنی از انسان در برابر حریق یا سایر آسیب‌های محیطی محافظت نماید یا طراح ساختمانی را در نظر بگیرید که طراحی سازه‌ای را به انجام می‌رساند که در قالب اثر معماری قابل پیاده‌سازی و اجرا است. در این حالات چنانچه اصالت در مفهوم تبلور خلاقیت و قریحه محرز گردیده و در یک کالبد مادی نیز تجسم یابد، بدون توجه به کاربردی بودن یا نبودن آن، این طرح به عنوان یک اثر هنری قابل حمایت توسط حقوق مؤلف است. قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان ۱۳۴۸ در ماده ۲ به بررسی آثار قابل حمایت در بندهای ۱۲ گانه پرداخته است. در بند ۵ این ماده «نقاشی و تصویر و طرح و نقش و... که به هر طریق و روش به صورت ساده یا ترکیبی به وجود آمده باشد» و یا در بند ۷ «اثر معماری از قبیل طرح و نقشه ساختمان» مورد حمایت قرار گرفته و در ماده ۱ نیز شرط پدیدآوردگی و تلقی طرح به عنوان اثر بهره‌مندی از عنصر اصالت و بیان دانسته شده است. بنابراین در مثال - های مطرح شده چنانچه شروط فوق محقق گردد، می‌توان آنها را مطابق قانون ۱۳۴۸ مورد حمایت حقوق مؤلف قرار داد. از طرف دیگر در قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علامت تجاری مصوب ۱۳۸۶، در فصل دوم و در باب حمایت از طرح‌های صنعتی، شرایط لازم جهت حمایت از طرح صنعتی مطرح شده است که مهم‌ترین آن برخوردارگی از کارکرد و نیز نوآوری در طراحی نسبت به نمونه‌های مشابه قبلی دانسته شده و از اصالت آن نیز در ماده ۲۱ به عنوان یکی از شروط لازم جهت اعمال قالب حمایتی طرح صنعتی نام برده شده است. فارغ از اختلاف نظر میان حقوقدانان در لزوم وجود شرط اصالت و جدید بودن به صورت توأمان در یک طرح صنعتی که در ادامه به آن خواهیم پرداخت، اگر شرایط اولیه در رابطه با طراحی انجام‌شده در مثال‌های فوق صادق باشد، می‌توان آنها را در قالب طرح صنعتی نیز مورد حمایت قرار داد. در فرض انتخاب یک نظام حمایتی برای بهره‌مندی از حقوق انحصاری شناسایی شده برای دستاورد فکری، مشکلی ایجاد نخواهد نگشت و اعمال حمایت‌های قانونی ممکن خواهد بود، اما چنانچه این طرح در هر دو نظام حمایتی حقوق مؤلف و طرح

صنعتی بخواهد حمایت شود وضع به چه صورت است؟ آیا با توجه به نصوص قانونی و رویه قضایی ایران می‌توان همپوشانی هر دو نظام حمایتی را بر این دستاورد خاص متصور شد؟ چنانچه امکان جمع حمایت‌های این دو نظام به طور همزمان وجود نداشته باشد، ملاک و معیار انتخاب یک قالب حمایتی چیست و آیا الزامی بر آفریننده دستاورد فکری تحمیل خواهد گشت؟ اگر این طرح در ابتدا توسط شخصی طراحی و در قالب حقوق مؤلف حمایت گردد، اما بعداً جهت بهره‌برداری در قالب طرح صنعتی به شخص دیگری واگذار شود، آیا تداخلی در حقوق شناخته‌شده برای صاحبان حقوق ایجاد می‌گردد و چنانچه اینگونه باشد حقوق کدام یک بر دیگری تفوق و برتری خواهد یافت؟

برای پاسخ به پرسش‌های مطرح‌شده و آشنایی با هر یک از مفاهیم مورد بحث لازم است تا در ابتدا به بیان تعاریف و اصطلاحات اصلی پژوهش بپردازیم. سپس شروط لازم برای بهره‌مندی از حقوق و امتیازات انحصاری هر یک از قالب‌های حمایتی حقوق مؤلف و طرح‌های صنعتی را بررسی کرده و در انتها حالت‌های همپوشانی این دو نظام را تحلیل کنیم.

مفهوم‌شناسی

۱. حقوق مؤلف

حقوق مؤلف آن دسته از امتیازاتی است که به پدیدآورندگان آثار ادبی و هنری، به جهت حمایت از شخصیت و خلاقیت آنها که تبلور یافته در اثر می‌باشد، تعلق می‌گیرد. این حقوق به طور کلی به دو دسته حقوق مالی و معنوی تقسیم می‌شوند که از حیث ماهیت، مدت حمایت، قابلیت انتقال یا واگذاری و ضمانت اجرا با یکدیگر متفاوت هستند. در نظام حقوقی ایران قانون ۱۳۴۸ در حمایت از حقوق مؤلف وضع شده که در آن به حقوق مترتب بر خلق اثر ادبی و هنری و شرایط لازم برای حمایت از آثار اشاره گشته است. بر طبق ماده ۱ آن: «از نظر این قانون به مؤلف و مصنف و هنرمند "پدیدآورنده" و به آنچه از راه دانش یا هنر و یا ابتکار آنان پدید می‌آید، بدون در نظر گرفتن طریقه یا روشی که در بیان و یا ظهور و یا ایجاد آن به کار رفته "اثر" اطلاق می‌شود».

مطابق این ماده هدف و غایت حقوق مؤلف در نظام حقوقی ایران حمایت از خلاقیت، ابتکار و هنر است و به بیان دیگر، کارکرد و سودمندی آثار ادبی و هنری مدنظر این قانون جهت اعمال حمایت‌های مقرر شده نمی‌باشد. لذا یک طراحی ساده اما خلاقانه بدون آنکه از حیث کاربرد، تازگی، محتوا و... مورد ارزیابی قرار گیرد، چنانچه از اصالت برخوردار بوده و به نحوی بیان و ابراز شده باشد، برای حمایت توسط حقوق مؤلف

۱. از این پس به جهت رعایت اختصار در برخی موارد از این قانون با عنوان قانون ۱۳۴۸ یاد می‌گردد.

۲. از این پس به جهت رعایت اختصار از این قانون در برخی موارد با عنوان قانون ۱۳۸۶ یاد می‌گردد.

دیگری آمده است، اما در اصطلاح، طرح به معنای نقوش و ترسیمات دوبعدی یا سه بعدی جدید ناشی از خطوط و رنگها است که در ساخت کالا و تولیدات صنعتی مبنا و الگوی کار قرار گرفته و بر اساس آن محصولات ساختی ساخته و عرضه می‌گردد و آن را از تولیدات مشابه متمایز می‌سازد (امامی، ۱۳۹۶: ۳۲۶).

در قوانین مربوط به مالکیت صنعتی تا سال ۱۳۸۶ تعریفی از طرح‌های صنعتی ارائه نشده بود و در قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان ۱۳۴۸ نیز به طور صریح از طرح‌های صنعتی نامی برده نشده و صرفاً در بند ۹ ماده ۲ از «اثر ابتکاری مربوط به هنرهای دستی یا صنعتی و نقشه قالی و گلیم» به عنوان اثر یاد شده و در فرض وجود اصالت و تحقق شرط بیان، آن را مشمول حمایت‌های این قانون دانسته بود. در نهایت در سال ۱۳۸۶ با تصویب قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری فصلی جداگانه به طرح‌های صنعتی اختصاص پیدا کرد و در ماده ۲۰ آن تعریف قانونی از طرح صنعتی ارائه گشت: «از نظر این قانون، هرگونه ترکیب خطوط یا رنگها و هرگونه شکل سه بعدی با خطوط، رنگها و یا بدون آن، به گونه‌ای که ترکیب یا شکل یک فرآورده صنعتی یا محصولی از صنایع دستی را تغییر دهد، طرح صنعتی است. در یک طرح صنعتی تنها دسترسی به یک نتیجه فنی بدون تغییر ظاهری مشمول حمایت از این قانون نمی‌باشد».

آنچه در تعریف قانونی ارائه شده از طرح‌های صنعتی در نگاه اول مهم و شاخص جلوه می‌نماید، ظاهر، شکل و ترکیب طرح است که مطابق فراز اخیر ماده ۲۰ باید کاربردی نیز باشد. لذا می‌توان ادعان داشت آنچه در این تعریف مورد نظر قانونگذار بوده و به همین سبب یک طراحی را مشمول عنوان طرح صنعتی قرار می‌دهد و آن را از سایر قالب‌های حمایتی قابل اعمال مجزا می‌سازد، توجه به کارایی و قابلیت پیاده‌سازی طرح بر یک محصول و نیز متمایز بودن آن نسبت به نمونه‌های مشابه قبلی است، در غیر این صورت قالب حمایتی می‌تواند به فراخور، حقوق مؤلف یا علامت تجاری و... باشد. با وجود تردیدهای قابل توجهی که از حیث شرایط شناسایی یک طرح به عنوان طرح صنعتی بر اساس قانون ۱۳۸۶ وجود دارد، می‌توان گفت این تعریف تا حدود زیادی با آنچه در اسناد بین‌المللی از جمله موافقت‌نامه تریپس^۳ و کنوانسیون پاریس^۴ آمده همخوانی دارد.

از شایستگی لازم برخوردار خواهد بود. در نظام حقوق مؤلف به طور کلی، آثار از حیث شیوه بیان و ابراز به دسته آثار ادبی و هنری تقسیم‌بندی می‌شوند. آثار ادبی آن دسته از آثاری هستند که شیوه بیان آنها در قالب کلمات می‌باشد و در مقابل، آثار هنری آثاری هستند که از طریق اشکال، خطوط، رنگها، اصوات، آواها و... تجلی و ظهور می‌یابند. در پژوهش حاضر به علت خروج آثار ادبی از دایره شمول طرح‌های صنعتی مورد بحث قرار نخواهد گرفت و بدین سبب تمرکز ما بر آثار هنری و مواد اختصاص یافته به آن در قانون ۱۳۴۸ خواهد بود. آثار هنری نیز از جهات گوناگونی قابل تقسیم‌بندی هستند که به واسطه قابلیت بهره‌برداری کاربردی از آنها، در یک دسته‌بندی کلی به هنرهای زیبا و هنرهای کاربردی تقسیم می‌شوند:

هنرهای زیبا^۱: هنرهای زیبا به آن دسته از آثاری گفته می‌شود که جنبه‌های زیبایی‌شناسانه بر جنبه کاربردی آن غالب است. این هنرها شامل طراحی، نقاشی، چاپ، مجسمه‌سازی و فعالیت‌های مرتبط با آن از قبیل گرافیک، تذهیب، طراحی جلد کتاب، خوشنویسی و مانند آن است.

هنرهای کاربردی^۲: در مقابل مفهوم هنرهای زیبا، هنرهای کاربردی قرار دارد که علاوه بر جذابیت بصری و ایجاد لذت زیبایی‌شناسانه، دارای کاربرد نیز هستند، مانند اثر معماری که علاوه بر زیبایی و جنبه‌های زیبایی‌شناسانه، قابلیت سکونت یا استفاده‌های دیگر را نیز دارد و این قابلیت، ویژگی ذاتی آن محسوب می‌شود و همین‌طور اثر عکاسی و یا زمانی که اثری هنری در شیء کاربردی اعمال شود. به عبارت دیگر، هدف اصلی از خلق آنها جنبه‌های کاربردی و سودمندی است. هنرهای کاربردی، شامل طراحی‌های صنعتی، طراحی مد، طراحی داخلی، هنر و طراحی گرافیکی، بیشتر انواع هنرهای تزئینی (برای مثال، مبلمان، فرش، گلدوزی، کوبلن دوزی، طراحی روی پارچه، فلزکاری، معرق، آبگینه، جواهرسازی، سفال‌سازی و سیدبافی)، تصویرگری کتاب، معماری و عکاسی می‌شود.

۲. طرح‌های صنعتی

طرح کلمه‌ای است عربی و در لغت معانی متفاوتی دارد. از جمله آنکه طرح در مفهوم اسمی به معنای نقشه، نقاشی، صورت و پیکر و در مفهوم مصدری به معنای تصویر یا نقشه اولیه چیزی را کشیدن، عرضه کردن، نقاشی کردن، گستردن، افکندن و معانی

3. TRIPS (The Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights)

4. Paris Convention for the Protection of Industrial Property

1. Fine Arts

2. Applied Arts

۳. همپوشانی نظام‌های حمایتی

زمانی که به یک محصول نگاه می‌شود به ندرت به جنبه‌های مشهود و نامشهود آن دقت می‌نماییم، درحالی‌که این محصول مظهر و جلوه‌گاه آن است. طراحی یک محصول ممکن است گویای مبدأ جغرافیایی، علامت تجاری یا خلاقیت و اصالت نهفته در آن باشد که می‌تواند تحت نظام حقوق مؤلف مورد حمایت قرار گیرد. به علاوه برخی از ویژگی‌های کاربردی این محصول نیز می‌تواند آن را مشمول حمایت‌های اختراعات و یا مدل‌های کاربردی^۱ نماید. بنابراین یک محصول از جنبه‌های مختلف از جمله زیبایی‌شناسی، توانایی برای نشان دادن مبدأ جغرافیایی و عملکرد می‌تواند توسط قالب‌های شناخته شده در حقوق مالکیت فکری مورد حمایت قرار گیرد. به علاوه جنبه‌های گوناگون یک محصول ممکن است به طور همزمان تحت حمایت‌های مختلف نیز واقع گردد. به عنوان مثال طراحی صورت گرفته برای یک محصول ممکن است به طور همزمان از شرایط لازم برای حمایت در قالب حقوق مؤلف و طرح‌های صنعتی یا حتی علامت تجاری برخوردار باشد. به عبارت صحیح‌تر می‌توان گفت تقریباً تمامی دستاوردهای فکری به جهت وجود ابعاد گوناگون در خلاقیت و نوآوری، می‌توانند در نظام‌های حمایتی شناخته شده مورد حمایت قرار گیرند. هنگامی که دو یا چند نظام حمایتی مالکیت فکری از یک دستاورد خاص محافظت می‌نمایند، این امر منجر به بروز مسئله همپوشانی نظام‌های حمایتی یا تجمع حمایت از آن شیء^۲ می‌شود. یکی از مصادیق بارز در وقوع امر همپوشانی نظام‌های حمایتی بحث تالاقی حقوق مؤلف و طرح‌های صنعتی است که به نوعی می‌توان طرح‌های صنعتی را زیرمجموعه‌ای از هنرهای کاربردی دانست. این تالاقی سبب شکل‌گیری بحث‌های گوناگونی گشته است که در ادامه به آنها اشاره می‌گردد.

شرایط نظام‌های حمایتی در اعمال حقوق و امتیازات قانونی

۱. شرایط حمایت در نظام حقوق مؤلف

حمایت از پدیدآورندگان آثار ادبی و هنری در گرو رعایت اصول و شرایط مقرر در قوانین ملی کشورها است که غالباً متأثر از اصول بالادستی تدوین شده در کنوانسیون‌ها و معاهدات بین‌المللی است. در نظام حقوقی ایران نیز مطابق قانون حمایت از حقوق مؤلفان،

مصنفان و هنرمندان ۱۳۴۸ حمایت از آثار منوط به رعایت برخی شرایط است که در ادامه به بررسی آنها خواهیم پرداخت:

۱-۱. تحقق شرط بیان^۳ یا محسوس بودن اثر

افکار و اندیشه‌ها مورد حمایت حقوق مؤلف نیستند، بلکه قالبی که افکار در ظرف آن مطرح می‌شوند مورد حمایت است. این خطرناک است که فردی مدعی مالکیت افکارش شود. حقوق مؤلف به نفع آفریننده اثر، امتیازات انحصاری و دارای ضمانت اجرا ایجاد می‌نماید، قائل شدن این حقوق برای اندیشه و افکار موجب مشکلات عدیده‌ای خواهد بود؛ زیرا در این فرض خلق آثار با مانع کسب اجازه از متفکران روبه‌رو می‌شود. لذا تفکرات و تخیلات باید از ظرف ذهن خارج شده و نمود عینی و قابل ادراک پیدا کنند تا قابل حمایت باشند (کلمبیه، ۱۳۹۰: ۲۸).

اثری تحت حمایت قانون است که شکل گرفته و شخصیت پدیدآورنده به نحوی در آن متجلی باشد. این شرط صراحتاً در قانون نیامده، اما به طور ضمنی از مواد ۱ و ۲ قانون ۱۳۴۸ قابل برداشت است. تثبیت اثر در یک قالب مادی شرط لازم و اساسی جهت برخورداری از حمایت‌های حقوق مؤلف است که خود مبین یکی از اصول اساسی، یعنی اصل عدم حمایت از ایده‌ها می‌باشد. مسلماً اثر در ذهن مؤلف امری موجود و کامل است، اما زمانی مشمول حمایت حقوق مؤلف خواهد شد که به شکل مادی ارائه شود.

در پیش‌نویس لایحه قانون جامع حمایت از حقوق مالکیت ادبی و هنری و حقوق مرتبط، اصل عدم حمایت از ایده‌ها، در ذیل بحث آثار غیرقابل حمایت، مورد تأکید قرار گرفته است. مطابق ماده ۸ این لایحه:

«هرگونه فکر و مفهوم از قبیل مفاهیم ریاضی، طرز کار دستگاه‌ها یا ابزار و وسایل، روش‌های استفاده سیستم‌ها، قواعد و اصول کلی، اکتشاف‌ها و داده‌های محض حتی اگر در اثری بیان، توصیف، تشریح شده، به تصویر کشیده شده یا مجسم شده باشند مورد حمایت نخواهند بود».

۲-۱. اصالت^۴

اصالت دارای مفهومی شخصی است که در مقابل مفهوم نوعی نو بودن (نداشتن معادل و همسان در گذشته) می‌باشد (همان: ۳۱). منظور از اصالت آن است که اثر نتیجه فکر پدیدآورنده و ابتکار وی

3. Expression Clause
4. Originality Clause

1. Utility Models
2. Cumulation Regarding the Same Object

صریح در قوانین مربوطه نه به معنای غفلت قانونگذار یا عدم اهمیت آن، بلکه بالعکس ضرورت و وضوح انکارناپذیر آن است. به عبارت دیگر، مفهوم نظم عمومی و اخلاق حسنه از اصول و شروط مسلم بوده و حراست از آن جزء لاینفک حقوق و قوانین موضوعه کشورها است. با وجود تفاوت در تعاریف نظم عمومی و اخلاق حسنه در نظام حقوقی کشورهای مختلف، در رعایت هنجارها و ارزش‌های سیاسی، مذهبی، اقتصادی، فرهنگی و... در خلق آثار تردیدی وجود ندارد.

۴-۱. نخستین بهره‌برداری در ایران

این شرط جهت حمایت از حقوق مالی ناشی از خلق آثار است؛ زیرا حقوق معنوی مطابق قانون ۱۳۴۸ محدود به مکان و زمان نیست. براساس ماده ۲۲ این قانون:

«حقوق مالی پدیدآورنده موقعی از حمایت این قانون برخوردار خواهد بود که اثر برای نخستین بار در ایران چاپ یا پخش یا نشر یا اجرا شده باشد و قبلاً در هیچ کشوری چاپ یا نشر یا پخش و یا اجرا نشده باشد».

در این ماده بین ایرانی و غیرایرانی بودن پدیدآورنده تفاوتی وجود نداشته و از آثار هر دو، در فرضی که برای اولین بار در ایران مورد بهره‌برداری قرار گرفته باشد، حمایت می‌گردد. البته لایحه جامع حمایت از حقوق مالکیت ادبی و هنری و حقوق مرتبط در این خصوص به غیر از ملاک نخستین انتشار در ایران، داشتن تابعیت یا سکونت در ایران را هم مقرر نموده است؛ بدین معنا که پدیدآورنده اگر تابعیت ایران را داشته یا در ایران سکونت داشته باشد و اثر وی برای نخستین بار در ایران مورد بهره‌برداری قرار گیرد، مورد حمایت خواهد بود.

۵-۱. ثبت اثر^۱

اختلاف دیدگاه در شرط مربوط به ثبت اثر در کشورهای مختلف زیاد است؛ به نحوی که در چندین کشور آمریکای لاتین رعایت تشریفات ثبت الزامی است و آثار زیادی بر ثبت اثر مترتب شده است و در برخی دیگر از کشورها مانند ایالات متحده آمریکا با وجود شناسایی تشریفات ثبت، آثار محدودی برای این امر مقرر گشته است. گروهی دیگر مانند برزیل، کانادا و پرو تشریفات ثبت را به طور اختیاری در نظر گرفته‌اند و ثبت اثر را اماره‌ای بر خالق اثر بودن محسوب نموده‌اند. اما رویه‌ی

باشد و به تعبیری اثر باید مظهر شخصیت و خلاقیت پدیدآورنده باشد، اما تازگی آن از حیث موضوع شرط نیست. به عنوان مثال اگر دو معمار برای زمینی دو نقشه مشابه طراحی کنند، بدون آنکه از یکدیگر تقلید نمایند، اثر هر کدام اصیل محسوب می‌شود. لذا اصالت می‌تواند از دو جنبه مورد بررسی قرار گیرد:

- اصالت در محتوا: بدین معنا که پدیدآورنده نخستین فردی باشد که آن را خلق کرده است، مانند طراحی که برای نخستین بار نقشه قالی یا گلیمی را طرح‌ریزی می‌کند.

- اصالت در تعبیر: یعنی پدیدآورنده اثر از محتوایی که در گذشته وجود داشته است، استفاده می‌کند و اثر دیگری می‌آفریند که دارای ویژگی ابتکار و نوآوری است، مانند بسیاری از انواع صنایع دستی یا آثار معماری.

در قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان ۱۳۴۸، به طور مستقیم به اصالت و مفهوم آن اشاره‌ای نشده است، اما با توجه به تعریف به عمل آمده در ماده ۱ قانون مذکور از اثر: «... آنچه از راه هنر، دانش، ابتکار پدید می‌آید...» و بندهای ماده ۲ در مقام بیان تمثیلی از آثار قابل حمایت، برخی حقوقدانان این‌گونه تعبیر کرده‌اند که ابتکار در این موارد در معنای اصالت به کار گرفته شده است و با توجه به تأثیرپذیری حقوق ما از نظام حقوقی فرانسه، این ادعا قابل تأیید می‌باشد. با این حال بند ۲۰ ماده ۱ لایحه جامع حمایت از حقوق مالکیت ادبی، هنری و حقوق مرتبط، در تعریف اثر اصیل آورده است:

«اثر اصیل عبارت است از هر آنچه که بدون تقلید از دیگری، از خلاقیت خود پدیدآورنده ناشی شده باشد، هر چند از لحاظ موضوع یا محتوا جدید نباشد».

با این وجود می‌توان گفت دیدگاه قانونگذار ما همان معیار شخصیت محور کشورهای حقوق نوشته است. از این‌رو، هر چند در قوانین فعلی ایران در مورد اصالت و مفهوم آن سخنی به میان نیامده، ولی با توجه به زمان تصویب قانون ۱۳۴۸ و تأثیرپذیری حقوق ما از نظام حقوقی فرانسه، این رویکرد تقویت می‌گردد.

۳-۱. مغایر نبودن اثر با نظم عمومی

در هر جامعه مجموعه‌ای از قواعد و مقررات و هنجارها وجود دارد که رعایت آنها برای عموم جامعه الزامی است و نقض آن دارای بازخوردهای عمومی و قضایی می‌باشد. مقصود از نظم عمومی در این بخش مفهوم موسع آن یعنی قوانین امری، اخلاق حسنه، موازین شرعی و... است. گرچه همان‌طور که در بالا بدان اشاره شد، حمایت از اثر در قالب حقوق مؤلف در گرو وجود اصالت و ابراز آن به شکلی ملموس است، اما عدم ذکر این شرط به نحو

مقصود از شرایط ماهوی شرایطی است که طرح از حیث کارکرد و دیگر الزامات قانونی می‌بایست داشته‌باشد و شرایط شکلی مربوط به تشریفات ثبت است که در اظهارنامه ثبت توسط متقاضی می‌بایست رعایت گردد. باتوجه به هدف این بخش از پژوهش که مقایسه شرایط ماهوی نظام‌های حمایتی حقوق مؤلف و طرح‌های صنعتی می‌باشد، از بیان جزئیات مربوط به فرآیند ثبت طرح‌های صنعتی خودداری و آن را به طور اجمالی ذیل عنوان تشریفات مطرح می‌نماییم. لذا در ادامه شرایط ماهوی طرح‌های صنعتی مطرح می‌شود:

۲-۱. کاربرد صنعتی طرح

یک طرح زمانی به عنوان طرح صنعتی قابل حمایت است که دارای کارایی عملی در بخشی از صنعت باشد و مقصود از صنعت مفهوم عام آن بوده و مقصود بخش خاصی نیست. به عبارتی طرح‌های صنعتی برخلاف طرح‌های هنری که لزوماً دارای کارکرد نمی‌باشند، باید قابلیت پیاده‌سازی و اعمال بر روی محصولی را داشته‌باشند که قرار است وارد بازار گردیده و مورد استفاده واقع گردد و اطلاق عنوان طرح «صنعتی» نیز مبین این امر است. قانونگذار ایران در فراز اخیر ماده ۲۰ قانون ۱۳۸۶ از این شرط بدین نحو تعبیر می‌نماید:

«... در یک طرح صنعتی تنها دسترسی به یک نتیجه فنی

بدون تغییر ظاهری مشمول حمایت از این قانون نمی‌باشد».

قانونگذار در این ماده به طور ضمنی اعلان می‌دارد که در کنار شرط مربوط به «تغییر ظاهری» محصول که می‌تواند گویای شرط جدید بودن تلقی گردد، طراحی صورت گرفته باید دارای «نتیجه فنی» نیز باشد که مقصود از نتیجه فنی توجه به کارکرد و کاربردی بودن طرح است. آنچه از عبارت «نتیجه فنی» قابل استنباط می‌باشد آن است که کارکرد طرح باید محرز گردد و صرف تدارک طرح با امکان حصول یک نتیجه فنی، بدون اثبات تحقق آن در واقعیت، نمی‌تواند حمایت نظام طرح‌های صنعتی را در بر داشته‌باشد. به عنوان مثال اگر شخصی طرح مربوط به یک کفش ورزشی را ترسیم نماید که برخلاف اصول پذیرفته‌شده در طراحی این محصول است، به نحوی که امکان اعمال و اجرای این طرح در واقعیت وجود نداشته‌باشد، نمی‌توان آن را به عنوان یک طرح صنعتی ثبت نمود، مانند آنکه عاج‌های کفش روی آن قرار گرفته‌باشد (قاسمی، ۱۳۸۲: ۹۰). بنابراین، نگاه قانونگذار ایران توجه به ابعاد زیبایی‌شناسی و کاربردی محصول در نظام طرح‌های صنعتی به صورت توأمان است.

غالب در اکثر کشورها عدم نیاز به تشریفات ثبت است، یعنی آنچه در کنواسیون برن ۱۸۸۶ جهت حمایت از آثار ادبی و هنری مقرر شده‌است و اعضا بدان عمل می‌نمایند.

با وجود تمامی اختلافات پیرامون ثبت آثار به نظر می‌رسد این امر می‌تواند به سود پدیدآورنده باشد، زیرا ثبت اثر به معنای شناسایی خالق اثر است و زمانی که حقوق مالی و معنوی پدیدآورنده در معرض تعرض و نقض قرار می‌گیرد، در مقام اثبات دعوا و شناسایی صاحب حق مفید خواهد بود. از طرف دیگر ثبت اثر می‌تواند مبنای انتشار اثر به حساب آید و در استیفای حقوق مالی آن نیز مؤثر باشد (آیتی، ۱۳۷۵: ۹۳).

در نظام حقوقی ایران نیز با وجود عدم الحاق به کنواسیون برن، اصل بر عدم تشریفات است و در همین راستا ماده ۲۱ قانون ۱۳۴۸ مقرر می‌دارد:

«پدیدآورندگان می‌توانند اثر و نام و عنوان و نشانه ویژه اثر خود را در مراکز که وزارت فرهنگ و هنر با تعیین نوع آثار آگهی می‌نماید به ثبت برسانند. آیین‌نامه چگونگی و ترتیب انجام یافتن تشریفات ثبت و همچنین مرجع پذیرفتن درخواست ثبت به تصویب هیات وزیران خواهد رسید.»

بنابراین با توجه به لفظ «می‌توانند» در این ماده علاوه بر ثبت اختیاری اثر ادبی و هنری، می‌توان نام و عنوان و نشانه ویژه اثر مذکور را نیز ثبت نمود. ثبت اثر بدین نحو جنبه‌ی اعلامی داشته و به این معنی که مرجع ثبت نسبت به اظهارات متقاضی و صحت و سقم آن تحقیق نمی‌نماید و در عین حال حق اعتراض برای افرادی که ممکن است حقوق آن‌ها مورد تضییع واقع شود نیز وجود دارد. در ماده ۱۶۲ لایحه جامع حمایت از حقوق مالکیت ادبی و هنری و حقوق مرتبط نیز در بیان مقررات راجع به ثبت اثر آمده‌است:

«ثبت آثار مندرج در این قانون اختیاری است و پدیدآورندگان می‌توانند اثر و نام و عنوان و نشانه ویژه آن را در دفاتری که توسط وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی تعیین می‌شود به ثبت برسانند.»

۲. شرایط حمایت از طرح‌های صنعتی

مطابق قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری ۱۳۸۶، جهت حمایت از طرح‌های صنعتی و تعلق حقوق قانونی به مالک طرح، شرایط ماهوی و شکلی لازم‌الرعایه است.

۲-۲. تازگی و جدید بودن

اساس حمایت از طرح‌های صنعتی تشویق خلاقیت و ابتکار در حوزه‌ی طراحی محصول و ایجاد سهولت بیشتر در استفاده از کالا نسبت به طرح‌ها و محصولات مشابه قبلی است. طرحی که متضمن این ویژگی نبوده و صرفاً تقلیدی از طرح‌های گذشته بدون وجود نوآوری و تازگی باشد، مشمول حمایت‌های نظام طرح‌های صنعتی نخواهد بود. از این جهت شرط تازگی و جدید بودن طرح در قوانین ملی بسیاری از کشورها به عنوان یک شرط اساسی و مستقل درباره‌ی طرح‌های صنعتی مقرر گشته و با استدلال لزوم پیشرفت در کارکرد و ساختار ظاهری محصولات موجود، این شرط را در طرح‌های متقاضی ثبت مورد ارزیابی قرار می‌دهند. در نظام حقوقی ایران و در قانون ۱۳۸۶ نیز این شرط از نظر قانونگذار دور نیفتاده و در دو ماده این قانون می‌توان به لزوم آن پی برد. نخست در ماده ۲۰ که بیان می‌گردد:

«... در یک طرح صنعتی تنها دسترسی به یک نتیجه فنی بدون تغییر ظاهری مشمول حمایت از این قانون نمی‌باشد.»
و دیگری در ماده ۲۱ که قانونگذار از شرط جدید بودن یاد کرده و آن را تعریف می‌نماید:

«طرح صنعتی زمانی قابل ثبت است که جدید و یا اصیل باشد. طرح صنعتی زمانی جدید است که از طریق انتشار به طور محسوس و یا از طریق استفاده به هر نحو دیگر قبل از تاریخ تسلیم اظهارنامه یا بر حسب مورد قبل از حق تقدم اظهارنامه برای ثبت در هیچ نقطه‌ای از جهان برای عموم افشا نشده باشد و...»

مطابق ماده اخیر، طرح صنعتی باید جدید و یا اصیل باشد. در تحلیل این ماده، در شرط اصالت بیشتر صحبت می‌کنیم، اما در خصوص شرط جدید بودن قانونگذار دو معیار را برای احراز آن در نظر گرفته است: نخست عدم وجود سابقه درخواست برای ثبت آن طرح در اداره مالکیت صنعتی و دیگری عدم افشای اطلاعات فنی راجع به آن در جهان. برای مشخص شدن مفهوم هر یک از تعاریف ارائه شده راجع به جدید بودن طرح، آنها را اجمالاً مورد بررسی قرار خواهیم داد:

۲-۲-۱. عدم وجود سابقه ثبت

اگر شخصی تقاضای ثبت طرحی را نماید که پیش‌تر راجع به آن سابقه ثبتی وجود داشته باشد، درخواست او به جهت فقدان عنصر تازگی و جدید بودن رد می‌گردد. این شرط تضمین‌کننده تنوع طرح‌ها به لحاظ کمی و عدم حمایت از دو طرح مشابه در عرض یکدیگر است (قاسمی، ۱۳۸۲: ۹۷ - ۹۸). در بررسی

مشابهت میان طرح متقاضی ثبت و طرح از پیش ثبت شده، آنچه توسط کارشناس مورد ارزیابی قرار می‌گیرد، با عنایت به ماده ۲۰ قانون ۱۳۸۶، صرفاً تفاوت طرح در جنبه ظاهری و بیرونی آن است؛ لذا چنانچه این دو طرح در کارکرد فنی باید یکدیگر مشابهت داشته باشند، اما از حیث طراحی و جنبه‌های بیرونی و زیبایی‌شناسی با یکدیگر متفاوت باشند، مطابق نظام حقوقی ایران شرط تازگی و جدید بودن محرز می‌گردد. ماده ۸۴ آیین‌نامه اجرایی قانون ۱۳۸۶ نیز در فراز آخر، در بیان تعریفی از شرط جدید بودن برآمده و بیان می‌دارد:

«... طرح صنعتی جدید با رعایت مفاد ماده ۲۱ قانون، طرحی است که قبل از تسلیم اظهارنامه و یا قبل از تاریخ ادعای حق تقدم، همانند آن به عموم عرضه نشده باشد و...»
در این ماده نیز در بیان مفهوم جدید بودن طرح آمده است که «همانند آن به عموم عرضه نشده باشد» و به همین جهت استدلال ما را برای توجه به ابعاد بیرونی و زیبایی‌شناختی طرح در احراز شرط جدید بودن و تازگی تقویت می‌کند؛ زیرا آنچه از منظر عموم جامعه و نه مصرف‌کننده متخصص، مشابه تلقی نمی‌شود که در ابعاد بیرونی و ظاهری آن محصول تفاوت وجود داشته باشد و نه صرف کارکرد فنی که شاید تفاوت آن برای عموم مشخص نباشد.

۲-۲-۲. عدم افشا

یکی دیگر از شرایط احراز جدید بودن طرح آن است که پیش از تقاضای ثبت در هیچ نقطه‌ای از جهان افشا نشده باشد. اطلاعات مربوط به طرح ممکن است از طرق مختلف مانند ارائه در جمع دوستانه یا در حضور متخصصین طراحی، توصیف در مجله، به نمایش گذاشتن کالای حاوی طرح، فروش یا عرضه برای فروش و... منتشر و موجب زائل شدن عنصر تازگی در طرح گردد. آنچه در خصوص حدود افشا نیز حائز اهمیت می‌باشد آن است که اطلاعات مربوط به طرح به اندازه‌ای نمایان گردد که یک فرد متخصص در همان رشته بتواند آن را بر روی یک کالا پیاده-سازی و اجرا نماید (قاسمی، ۱۳۸۲: ۱۰۰).

البته باید اذعان داشت افشای اطلاعات مربوط به طرح در همه موارد سبب زائل شدن عنصر تازگی و جدید بودن نمی‌شود و از جمله این موارد می‌توان به نمایش طرح در نمایشگاه‌های رسمی، افشای غیرعلنی و سر به مهر^۱ و مواردی دیگر که توضیح

در ماده ۸۴ در صدد رفع آن برآمده و تعریفی را از اصالت در طرح‌های صنعتی مطرح نماید:

«... طرح صنعتی در صورتی اصیل محسوب می‌شود که به‌طور مستقل توسط طراح پدید آمده و کپی و تقلید طرح‌های موجود نباشد؛ به نحوی که از دید یک کاربر آگاه، متفاوت از طرح‌هایی باشد که قبلاً در اختیار عموم قرار گرفته است.»

همان‌طور که در این تعریف مشخص است، قانونگذار معیار اصالت را طراحی مستقل و ظهور شخصیت طراح در دستاورد فکری دانسته که باید به نوعی جدید بودن آن نیز از نظر یک فرد آشنا با حوزه فنی آن محصول هویدا باشد. بنابراین مفهومی که در اینجا از اصالت بیان شده با مفهومی که در حقوق مؤلف از آن مطرح شده متفاوت است؛ چرا که در حقوق مؤلف اصالت در معنای ظهور و تبلور شخصیت پدیدآورنده در اثر است و جدید بودن یا نبودن آن مدنظر نیست، حال آنکه مطابق ماده ۸۴ آیین‌نامه در طرح‌های صنعتی، جدید بودن به عنوان بخشی از اصالت طرح بیان گشته است.

فارغ از بیان تعریف اصالت در طرح‌های صنعتی و شیوه احراز آن در امر کارشناسی، این نکته که آیا جمع هر دو شرط اصالت و تازگی منظور قانونگذار است یا به صرف تحقق یک شرط، حمایت از طرح صنعتی ممکن خواهد بود موضوعی اختلافی است. برخی از حقوقدانان با عنایت به کنوانسیون پاریس و موافقت‌نامه تریپس و همچنین قانون نمونه واپسو^۱ که در آنها اعمال یک شرط به اعضا پیشنهاد شده است، استدلال می‌نمایند آنچه در ماده ۲۱ قانون ۱۳۸۶ مطرح شده سهو قانونگذار در ترجمه صحیح از اسناد بین‌المللی یاد شده است و به همین جهت احراز اصالت یا تازگی را برای طرح کافی می‌دانند.

در مقابل عده‌ای دیگر بیان می‌دارند قانونگذار جمع هر دو شرط را در رابطه با طرح‌هایی که قابلیت حمایت در نظام طرح‌های صنعتی را دارند، مدنظر قرار داده و از این طریق خواهان ایجاد تمایز میان طرح‌های عادی و طرح‌های صنعتی بوده تا بتواند حمایت را از قالب حقوق مؤلف به طرح‌های صنعتی مبدل سازد (حبیبی و حنفی، ۱۳۹۴: ۳۴-۴۰).

جدا از رویه قضایی موجود در این حوزه که اختلافات مطرح‌شده را در آرای دادگاه‌ها نیز منعکس گردانیده است، می‌توان گفت با توجه به تعریف قانونگذار از مفهوم تازگی و جدید بودن و همچنین معنای اصالت که در آیین‌نامه اجرایی قانون

و شرح هر یک از آنها از هدف این پژوهش خارج است، اشاره کرد. نکته دیگری که در انتهای این بخش قابل ذکر است، بحث وجود حق تقدم در طرح‌های صنعتی است. مطابق ماده ۷۶ آیین‌نامه اجرایی قانون ۸۶، چنانچه راجع به طرح صنعتی در ابتدا در اداره مالکیت صنعتی یک کشور خارجی عضو کنوانسیون پاریس تقاضای ثبت صورت گرفته باشد، از تاریخ ثبت این اظهارنامه به مدت ۶ ماه امکان درخواست ثبت آن در کشورهای دیگر عضو نیز ممکن خواهد بود، بدون آنکه به شاخصه جدید بودن و تازگی آن طرح خللی وارد آید. بر طبق این ماده:

«مدت زمان حق تقدم در ثبت طرح صنعتی، ۶ ماه از تاریخ تسلیم اظهارنامه اصلی خواهد بود. در این مورد روز تسلیم جزو مدت محسوب نخواهد شد و اگر آخرین روز مصادف با روز تعطیل باشد، این مدت تا آخرین ساعت اولین روز اداری بعد از روز تعطیل محاسبه خواهد شد.»

۲-۳. اصالت طرح

یکی از چالش‌های پیش‌روی حمایت از طرح‌های صنعتی، در خصوص احراز شرط اصالت راجع به طرح‌های متقاضی ثبت است. هر چند بر خلاف بسیاری از کشورها که جدید بودن و تازگی طرح‌ها را معیار کافی برای حمایت در نظر گرفته‌اند، در نظام حقوقی ایران شیوه‌ی تدوین ماده ۲۱ قانون ۱۳۸۶ این ابهام را ایجاد کرده است که آیا وجود اصالت در طراحی، به عنوان یک شرط ماهوی در بررسی‌های کارشناسی باید در کنار عنصر جدید بودن سنجیده شود یا آنکه هدف قانونگذار از ذکر اصالت در صدر ماده ۲۱ کافی بودن این شرط به تنهایی است؟ به بیان دیگر، آیا می‌توان به صرف وجود اصالت در طراحی به جدید بودن و تازگی طرح توجه نداشت و اگر اینگونه باشد تکلیف مقرر در ماده ۲۰ قانون ۸۶ چه خواهد شد؟ از طرفی مفهوم اصالت چیست؟ آیا اصالت را باید در همان معنایی که برای آثار ادبی و هنری در نظر گرفته شده است برای طرح‌های صنعتی نیز به کار برد؟

قانونگذار در صدر ماده ۲۱ قانون ۸۶ بیان داشته است: «طرح صنعتی زمانی قابل ثبت است که جدید و یا اصیل باشد و...». در ادامه نیز قانونگذار عنصر جدید بودن طرح را تعریف و ملاک‌های ارزیابی این شرط را مطرح کرده است که در مطالب پیشین به آن پرداخته شد، اما در ادامه هیچ‌گونه تعریفی از اصالت و معیارهای شناسایی آن بیان نکرده است. این کاستی تقنینی سبب شد تا قانونگذار در آیین‌نامه اجرایی قانون ۱۳۸۶

1. WIPO model law for developing countries on inventions

یا نظم عمومی و اخلاق حسنه باشد».

بنابراین با عنایت به ماده ۲۱ قانون ۸۶ باید گفت آن دسته از طرح‌های صنعتی که بهره‌برداری از آنها با نظم عمومی و اخلاق حسنه مغایرت دارد، از حیطة حمایت نظام طرح‌های صنعتی خارج است و این همان شرطی است که در رابطه با آثار ادبی و هنری نیز مطرح گشت، با این تفاوت که در قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان ۱۳۴۸ به این مسئله به جهت مبرهن بودن اشاره‌ای نشده، اما در قانون ۱۳۸۶ در رابطه با طرح‌های صنعتی این صراحت وجود دارد. همچنین قانونگذار علاوه بر اعلام عدم امکان بهره‌برداری از طرح‌های مغایر با نظم عمومی و اخلاق حسنه، در آیین‌نامه اجرایی قانون ۸۶ در باب طرح‌های صنعتی غیر قابل ثبت نیز تأکید دارد:

« طرح‌های صنعتی زیر قابل حمایت نیستند: ...

۴- طرح‌های مخالف نظم عمومی یا اخلاق حسنه».

بنابراین چه در بحث ثبت طرح‌های صنعتی و چه بهره‌برداری از آنها، شرط عدم مغایرت با نظم عمومی و اخلاق حسنه مورد تصریح قانونگذار قرار گرفته است و مقصود از این شرط نیز آن دسته از طرح‌هایی هستند که موجب وهن جامعه بوده و در تعارض با فرهنگ، مذهب و باورهای مردم ایران می‌باشند.

۵-۲. تشریفات ثبت

یکی از تفاوت‌های برجسته میان نظام حقوق مالکیت ادبی و هنری و حقوق مالکیت صنعتی تشریفات بودن حمایت‌های قانونی در نظام اخیر است. چنانچه فردی بخواهد طرح خود را که در بردارنده عنصر اصالت و تازگی و سایر شروط مقرر در باب طرح‌های صنعتی است، تحت این نظام مورد حمایت قرار دهد و از امتیازات انحصاری و قانونی آن بهره‌مند شود، باید آن را از طریق تقدیم اظهارنامه به اداره مالکیت صنعتی به ثبت برساند. جدا از فرایند رسیدگی اداره به اظهارنامه‌های ارسال شده باید خاطر نشان کرد، تا زمانی که این اظهارنامه به ثبت نرسیده و به اعتراضات اشخاص ثالث نسبت به آن رسیدگی نشده و گواهینامه ثبت طرح صنعتی صادر نشده باشد، هیچ‌گونه حمایتی از طرح صنعتی به عمل نخواهد آمد. حال آنکه در نظام حقوق مؤلف مشاهده شد به صرف تحقق شرط اصالت و بیان، اثر مشمول حمایت‌های این نظام بوده و پدیدآورنده از حقوق مالی و معنوی مترتب بر خلق اثر متمتع خواهد گشت و الزامی از جهت ثبت اثر هنری وجود ندارد. ماده ۶۷ آیین‌نامه اجرایی قانون ۱۳۸۶ در باب ثبت طرح‌های صنعتی بیان می‌دارد:

۸۶ بدان اشاره شد، همچنین فراز اخیر ماده ۲۰ که در آن تغییر در جنبه‌های بیرونی و ظاهری طرح که منعکس در محصول می‌گردد را بیان داشته و نیز رسالت طرح‌های صنعتی که در مقام پشتیبانی از خلاقیت‌ها و به‌روزرسانی محصولات مورد استفاده جامعه و تسهیل کاربری است، شاید بتوان با نظر گروه دوم از حقوقدانان که قائل به جمع هر دو شرط اصالت و جدید بودن هستند، هم‌صدا شد و نظر قانونگذار باتوجه به وضع مواد یادشده را حمل بر این دیدگاه کرد. نکته دیگری که می‌تواند در تقویت استدلال مطرح شده ما را همراهی نماید، طرح جدید حمایت از مالکیت صنعتی است که در آنجا نیز قانونگذار صراحتاً جمع هر دو شرط را پیش‌بینی کرده است. در ماده ۹۴ این طرح آمده است:

« طرح صنعتی زمانی قابل ثبت است که جدید و اصیل باشد. شرط اصیل بودن برای احراز طرح صنعتی به این معناست که به طور مستقل به وسیله طراح پدید آمده و کپی و تقلید طرح‌های موجود نباشد؛ به‌گونه‌ای که از دیدگاه یک کاربر آگاه، با طرح‌هایی که قبلاً در اختیار عموم بوده است، متفاوت باشد».

همان‌طور که در این ماده مشخص است، قانونگذار صراحتاً شرط اصالت و جدید بودن را مجتمعاً برای طرح‌های صنعتی لازم می‌داند و در ادامه همان تعریفی که از اصالت در ماده ۸۴ آیین‌نامه اجرایی قانون ۸۶ مطرح شده بود را مجدداً تصریح کرده است. با تصویب این قانون به اختلاف نظرهای مطرح شده پایان داده می‌شود، هرچند از نظر بسیاری از حقوقدانان این مقرر بسیار سختگیرانه به نظر می‌رسد و خلاف روال معمول در قوانین سایر کشورهای پیش رو در حوزه طراحی و ساخت محصولات صنعتی است.

۲-۴. عدم مغایرت طرح با نظم و اخلاق حسنه

در نظام حقوق مالکیت صنعتی ایران، در چند ماده به لزوم رعایت نظم عمومی و اخلاق حسنه اشاره شده است. یکی از این موارد در بحث طرح‌های صنعتی است که قانونگذار در قانون ۱۳۸۶ و آیین‌نامه اجرایی آن به صراحت مطرح کرده است. در فراز اخیر ماده ۲۱ این قانون بیان شده است: « ... مفاد قسمت اخیر بند (ه) و بند (و) ماده (۴) این قانون در خصوص طرح‌های صنعتی نیز قابل اعمال است». بند (و) ماده ۴ در بیان مصادیق خارج از شمول حمایت اختراعات بیان داشته است:

«موارد زیر از حیطة حمایت از اختراع خارج است: ...

و- اختراعاتی که بهره‌برداری از آنها خلاف موازین شرعی

ثبت طرح صنعتی مستلزم تسلیم اظهارنامه به مرجع ثبت است.»

در مواد بعدی آیین‌نامه مذکور و نیز مواد ۲۲ بعد قانون ۱۳۸۶ به شرایط اظهارنامه و فرایند رسیدگی به آن اشاره شده است که بیان آنها هدف پژوهش حاضر نیست.

۱-۵-۲. وضعیت طرح‌های ثبت‌نشده

چنانچه اثر هنری با وجود دارا بودن شرایط مورد نیاز طرح‌های صنعتی توسط متقاضی در اداره مالکیت صنعتی به ثبت نرسد، از حمایت‌های این نظام برخوردار نخواهد گشت و بدین جهت با تحقق شرط اصالت و بیان تحت حمایت‌های حقوق مؤلف قرار خواهد گرفت، بدون آنکه نیازی به ثبت اثر در مراجع مربوطه مانند وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی باشد. از طرفی در صورتی که طرح مورد حمایت حقوق مؤلف به طریقی مورد بهره‌برداری و استفاده قرار گیرد و سپس پدیدآورنده تصمیم به ثبت آن به عنوان طرح صنعتی گیرد، باید گفت به جهت عدم تحقق شرط جدید بودن که از شروط اساسی طرح‌های صنعتی است، امکان ثبت آن وجود نخواهد داشت. مضافاً چنانچه طراحی صورت گرفته از شرایط مورد نیاز برای بهره‌مندی از حمایت‌های حقوق مؤلف نیز بهره‌مند نباشد (عدم تحقق شرط اصالت و بیان)، در نظام حقوق مؤلف نیز صیانتی از آن به عمل نخواهد آمد و به تعبیری طرحی خاموش، یعنی فاقد التزامات حمایتی است.

۳. مقایسه شرایط نظام حقوق مؤلف با طرح‌های صنعتی

با نگاهی گذرا به شرایط لازم جهت حمایت در هر یک این دو نظام مالکیت فکری می‌توان متوجه شد، آنچه به عنوان شروط اساسی در نظام حقوق مؤلف جهت حمایت از آثار ادبی و هنری مطرح شده، حداقل‌هایی است که در نظام طرح‌های صنعتی به نوعی ارتقا یافته و با بیان شرایط دیگری در کنار این موارد، دامنه شمول آثاری که قابلیت حمایت در این نظام را دارند محدود گشته است. همچنین تعابیری که از بحث اصالت در این دو نظام مطرح گشت گویای آن است که اصالت در طرح‌های صنعتی نه تنها مفهوم اصالت در حقوق مؤلف را در بر می‌گیرد، بلکه معنای جدید بودن را نیز به ذهن متبادر می‌سازد، امری که در نظام حقوق مؤلف معیار ارزیابی اصالت آثار نیست. سختگیری‌های قانونگذار در خصوص شرایط لازم برای حمایت از طرح‌ها تحت نظام طرح‌های صنعتی قابل درک است؛ چراکه هدف طرح‌های صنعتی توجه به ابعاد زیبایی‌شناختی

محصول در کنار کارکرد فنی آن است و به همین جهت نمی‌توان تمامی طرح‌هایی که توسط پدیدآورندگان به منصفه ظهور می‌رسند را در این قالب مورد حمایت قرار داد. بنابراین نباید این تصور ایجاد شود که هر جا در قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان ۱۳۴۸ از عبارت «طرح» به عنوان اثر مورد حمایت یاد شده است، این آثار قابلیت حمایت در قالب طرح‌های صنعتی را نیز دارند، بلکه جهت تحقق این امر باید شرایط مصرح در قانون ۱۳۸۶ نیز محقق شود.

بررسی دستاوردهای قابل حمایت در نظام حقوق مؤلف و طرح‌های صنعتی

در ماده ۲ قانون ۱۳۴۸ برخی آثار مورد پیش‌بینی قرار گرفته‌اند که می‌توانند ارتباط زیادی با طرح‌های صنعتی داشته باشند. از جمله این آثار می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

نقاشی و تصویر و طرح و نقش و نقشه جغرافیایی ابتکاری و نوشته‌ها و خط‌های تزئینی و هر گونه اثر تزئینی و اثر تجسمی که به هر طریق و روش به صورت ساده یا ترکیبی به وجود آمده باشد. (بند ۵)

اثر معماری از قبیل طرح و نقشه ساختمان. (بند ۷)

اثر ابتکاری مربوط به هنرهای دستی یا صنعتی و نقشه قالی و گلیم. (بند ۹)

اثر ابتکاری که بر پایه فرهنگ عامه (فولکلور) یا میراث فرهنگی و هنری ملی پدید آمده باشد. (بند ۱۰)

هر یک از موارد اشاره شده در فرضی که دارای شرایط ماهوی طرح‌های صنعتی باشند، می‌توانند در قالب این نظام مورد حمایت قرار گیرند. سؤال اصلی در اینجا شکل می‌گیرد که با وجود آنکه قانون ۱۳۸۶ نسبت به قانون ۱۳۴۸ مؤخرالتصویب می‌باشد، آیا می‌توان ادعان داشت که در موارد مطرح‌شده، در فرض ثبوت شرایط ماهوی طرح‌های صنعتی، باید تحت این نظام قرار گرفته و حقوق انحصاری، تکالیف و ضمانت‌اجراهای مقرر در قانون ۸۶ نسبت به این موارد اعمال گردد یا آنکه چنین الزامی وجود نداشته و این بر عهده پدیدآورنده است که نظام حمایتی دلخواه خود را با توجه به حقوق و تکالیف و ضمانت‌اجراهای مدنی و کیفری برگزیند و الزامی از حیث انتخاب قالب حمایتی بر وی تحمیل نخواهد گشت؟ یا آنکه آیا می‌توان پذیرفت دستاورد فکری می‌تواند تحت حمایت هر دو نظام قرار گیرد و به طور همزمان از حقوق ناشی از خلق اثر و ثبت آن به عنوان طرح صنعتی بهره‌مند گردد و به تعبیر دیگری بین این دو نظام حمایتی همپوشانی

شکل گیرد؟

از داوری در خصوص صحت یا عدم صحت این دیدگاه و صرفاً در بیان نقدی راجع به آن می‌توان گفت اولاً، با پذیرش این دیدگاه قانونگذار پدیدآورندگان را مکلف کرده است تا چنانچه طرح ایشان از شرایط طرح صنعتی برخوردار باشد آن را در این قالب ثبت نماید که چنین مقرر و تکلیفی در هیچ یک از قوانین مربوط به مالکیت فکری در نظام حقوقی ایران دیده نمی‌شود. ثانیاً، این دیدگاه می‌رساند که پدیدآورندگان باید از شرایط ماهوی طرح‌های صنعتی مطلع باشند و به تعبیری احراز اصالت و تازگی و کارکرد فنی دستاورد فکری که امریست مستلزم کارشناسی و دسترسی به اطلاعات از پیش موجود، مطابق این دیدگاه بر عهده پدیدآورنده قرار گرفته است. ثالثاً این دیدگاه خلاف اصل عدم تشریفات است که در نظام حقوق مالکیت ادبی و هنری مورد تصریح واقع گشته است؛ چرا که این دیدگاه می‌گوید اگر اثری دارای ویژگی‌های طرح صنعتی باشد دیگر مشمول حمایت‌های حقوق مؤلف نخواهد بود، حال آنکه پس از خلق اثر و تحقق شرط اصالت و بیان، حمایت‌های مقرر در قانون ۱۳۴۸ به خودی خود و بدون نیاز به انجام تشریفات محقق می‌گردد و پدیدآورنده از حقوق مالی و معنوی شناخته‌شده در این قانون بهره‌مند خواهد گشت.

۲. همپوشانی دو نظام بایکدیگر و امکان بهره‌مندی از حمایت‌های دوجانبه

برای روشن شدن بحث حالتی را تصور نمایید که شخصی اثر هنری را خلق نموده که دارای جنبه‌ی کاربردی است و از شرایط لازم برای ثبت در قالب طرح‌های صنعتی نیز برخوردار می‌باشد. در این فرض به صرف تحقق شرط اصالت و بیان، این شخص به صورت خودکار از حقوق مالی و معنوی مترتب بر خلق اثر خود بهره‌مند می‌گردد و می‌تواند هرگونه بهره‌برداری مالی از آن به عمل آورد. همچنین از حقوق معنوی افشاء^۲، حق انتساب^۳ و حق تمامیت و یکپارچگی اثر^۴ نیز بهره‌مند خواهد بود که توضیح هر یک از آن‌ها در مجال این بحث نیست. با توجه به وجود شرایط طرح‌های صنعتی که در فرض مطرح گشت، پدیدآورنده می‌تواند اثر خود را به صورت مستقل به عنوان طرح صنعتی نیز به ثبت برساند یا آنکه اجازه‌ی ثبت آن را به شخص دیگری واگذار نماید. در فرض اخیر چنانچه مجوز گیرنده موفق

پیش از ورود به بیان نظرات بیان شده در رابطه با سؤالات، لازم به ذکر است که مطابق طرح جدید حمایت از مالکیت صنعتی، همان‌طور که در بند ۵ ماده ۹۴ مطرح شده است، طرح‌های معماری (سازه و ساختمان) از مواردی عنوان شده‌اند که از مصادیق طرح‌های صنعتی نبوده و از شمول حمایت آن خارج می‌باشند، اما در مورد سایر موارد فوق‌الذکر، تصریحی که آنها را از شمول حمایت‌های مقرر خارج سازد وجود ندارد. در مقابل این نص، قانون ۱۳۸۶ و آیین‌نامه اجرایی آن که در حال حاضر قانون مجری در حوزه مالکیت صنعتی می‌باشد، چنین محدودیتی را در خصوص طرح‌های مورد حمایت در قالب طرح‌های صنعتی مقرر نکرده است.

۱. دیدگاه مخالفان اعمال حمایت حقوق مؤلف نسبت به آثاری که دارای شرایط ماهوی طرح‌های صنعتی می‌باشند

این دسته از حقوقدانان بر این عقیده هستند که در رفع تعارض بین قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان ۱۳۴۸ با قانون ۱۳۸۶ در زمینه موضوعاتی که هم در قالب حقوق مؤلف و هم در قالب طرح‌های صنعتی قابل حمایت هستند، باید با استناد به قاعده ورود^۱ گفت، موضوعات و آثار مندرج در شقوق ۵، ۷، ۹، ۱۰ و ۱۱ ماده ۲ قانون ۱۳۴۸ در صورتی که با تعریف ماده ۲۰ قانون ۱۳۸۶ انطباق داشته باشند، مانند نقشه قالی، گلیم و امثال آن، تابع احکام قانون جدیدالتصویب خواهند بود و قانون قبلی (۱۳۴۸) به طور ضمنی منسوخ شده، ولی طرح‌هایی که کاربرد صنعتی نداشته باشند، کماکان در قلمرو قانون ۱۳۴۸ باقی خواهند ماند (امامی، ۱۳۹۶: ۴۱۳ - ۴۱۴).

از آنچه مطرح شد می‌توان این‌گونه استنباط کرد که بر مبنای نظر این دسته از حقوقدانان، چنانچه اثری دارای شرایط ماهوی طرح‌های صنعتی باشد، دیگر در شمول حمایت‌های مقرر در قانون ۱۳۴۸ قرار نخواهد گرفت و پدیدآورنده مکلف است تا اقدام به ثبت آن طرح در قالب طرح صنعتی نماید تا بتواند از حقوق انحصاری این نظام حمایتی بهره‌مند گردد. فارغ

۱. در فقه و اصول ورود به این معنی است که قانون یا قاعده‌ای بر قانون یا قاعده قبلی وارد می‌شود که قانون وارد به علت آنکه جنبه تاسیس دارد و ضابطه جدیدی بنا نهاده است، موضوع قانون قبلی را محدود و مواردی از قانون قدیم را تابع خود می‌نماید و در موارد بروز اختلاف حکم قضیه را باید با توجه به مفاد قانون وارد مشخص کرد (امامی، ۱۳۹۶: ۴۱۳).

85: 2023). مطابق این دیدگاه، طرح‌هایی که تحت حمایت نظام حقوق مؤلف قرار دارند در صورتی که از شرایط لازم برای حمایت توسط نظام طرح‌های صنعتی نیز برخوردار باشند، از جمله آنکه پیشتر به عنوان اثر هنری مورد بهره‌برداری واقع نشده باشند تا بدین ترتیب شرط جدید بودن طرح‌های صنعتی مورد خدشه واقع نگردد و همچنین از شرط اصالت این قالب حمایتی نیز برخوردار باشند، می‌توانند به طور همزمان از بخشی از حمایت‌های نظام حقوق مؤلف (مانند حقوق معنوی) و حمایت‌های طرح‌های صنعتی (به صورت کامل) برخوردار شوند. نظام حقوقی انگلستان تابع چنین رویکردی است و سازمان جهانی مالکیت فکری^۴ نیز آن را توصیه کرده است (Filianky, Sulistyono, Suwadi, 2022: 3288).

ج) همپوشانی کامل^۵: این رویکرد بر مبنای نظریه وحدت هنر^۶ شکل گرفته است. به موجب این نظریه که در فرانسه برای نخستین بار توسط اوژن پوئیته^۷ رئیس کانون وکلای وقت فرانسه مطرح می‌گردد، یک آفرینش هنری می‌تواند هم در قالب حقوق مؤلف و هم در قالب حقوق ویژه‌ی طرح‌های صنعتی مورد حمایت قرار گیرد. در حقیقت بر اساس این نظریه نباید میان آثار هنری که صرفاً با اهداف هنری خلق شده و آثار هنری که دارای کاربرد صنعتی بوده و برای بهره‌برداری‌های تجاری خلق شده‌اند، از حیث حمایت قائل به تفاوت گشت. با این توضیح طرح صنعتی با توجه به ویژگی‌های هنری و نیز صنعتی خود، در عین حال که مصداقی از مالکیت صنعتی است، اثر هنری نیز به شمار می‌آید و از این‌رو علاوه بر شمول مقررات حمایت طرح‌های صنعتی می‌تواند در موارد فقدان مقررده مخالف، تحت نظام حمایتی حقوق مؤلف نیز قرار گیرد (قبولی درافشان و محسنی، ۱۳۹۵: ۱۱۴).

آنچه در دیدگاه مربوط به همپوشانی کامل نظام‌های حمایتی مطرح شد، امروزه در نظام حقوقی فرانسه و قانون مالکیت فکری آن نیز انعکاس یافته است. ماده L112-1 و بند

به ثبت طرح گردد با توجه به ماده ۲۸ قانون ۱۳۸۶ حقوق ناشی از ثبت طرح به وی تعلق خواهد گرفت که شامل بهره‌برداری از طرح یعنی ساخت، فروش و وارد کردن اقلام حاوی آن طرح صنعتی است. حال سؤالی که مطرح می‌شود آن است که:

۱. در فرضی که پدیدآورنده خود اقدام به ثبت طرح صنعتی می‌نماید، آیا با وقوع ثبت دیگر از حقوق مالی و معنوی که نظام حقوق مؤلف به واسطه خلق اثر برای وی مقرر داشته بود برخوردار نخواهد گشت یا آنکه می‌تواند از حمایت‌های هر دو نظام به صورت توأمان بهره‌مند شود؟

۲. در مثالی که اجازه ثبت طرح صنعتی به شخص دیگری اعطا می‌شود، آیا اعمال حقوق مترتب بر خلق اثر با حقوق ناشی از ثبت در تعارض قرار نخواهد گرفت و اگر این‌گونه باشد چگونه باید آن را حل کرد؟ از طرفی آیا متقاضی ثبت طرح صنعتی مکلف به رعایت حقوق معنوی پدیدآورنده که الی‌الابد و به صورت دائمی است خواهد بود یا خیر؟

در بحث همپوشانی نظام‌های حمایتی مالکیت فکری به طور کلی در جهان رویکرد واحدی وجود ندارد و میان کشورهای مختلف از این حیث اختلاف نظر وجود دارد. رویکردهای موجود معمولاً به سه دسته تقسیم می‌شوند (Sousa e Silva, 2014: 51):

الف) تفکیک‌پذیری کامل؛ بدین نحو چنانچه اثری دارای شرایط لازم برای ثبت به عنوان طرح صنعتی باشد، در این صورت با ثبت آن از شمول حمایت‌های حقوق مؤلف خارج می‌گردد و مضمون حمایت‌های مقرر راجع به طرح‌های صنعتی خواهد بود، به عبارتی مطابق این رویکرد اعمال حمایت‌های هر دو قالب حمایتی به طور همزمان بر یک دستاورد خاص امکان‌پذیر نمی‌باشد. این رویکرد قدیمی ایتالیایی است که هم اکنون در ایالات متحده آمریکا اجرا می‌گردد.

ب) همپوشانی جزئی؛ به معنای تالاقی قالب‌های حمایتی تحت شرایط خاص به صورت جزئی می‌باشد. این رویکرد اجازه اعمال حمایت‌های حقوق مؤلف و طرح‌های صنعتی را در صورتی می‌دهد که استانداردهای لازم در خصوص اثر هنری و تلقی آن به عنوان طرح صنعتی مطابق با قوانین ملی کشورها وجود داشته باشد که تعیین آن نیز در عمل آسان نیست (Olga Ipatova,)^۳

art, although the required level of artistic merit (not designated as requirements for objects of copyright in the legislation of the Republic of Belarus, but taking place in judicial practice) is not easy to meet on practice.

4. WIPO
5. Full Cumulation
6. Unity of Art
7. Eugène Pouillet

1. No Cumulation
2. Partial Cumulation
3. Partial coincidence (partial cumulation) of regimes will allow copyright protection for industrial designs in case of compliance with the standards of works of

حقوق پدیدآورنده در موارد تعارض بر حقوق مالک طرح صنعتی ارجحیت خواهد یافت، هر چند که ممکن است در رویه قضایی آن کشور رویکرد متفاوتی نیز وجود داشته باشد. در نظام حقوقی ایران بر خلاف نظام حقوقی فرانسه مقرر شده یا رویه‌ای که به نحو صریح بتواند در مقام رفع تحجیر در بحث همپوشانی نظام‌های حمایتی، چه به صورت کلی و چه به صورت جزئی به کار آید وجود ندارد، با این حال برخی از حقوقدانان معتقد هستند از مفاد قانون ۱۳۴۸ و نیز ۱۳۸۶ می‌توان چنین رویکردی را استنباط کرد. بر مبنای نظر این گروه، نظریه وحدت هنر در نظام حقوقی ایران نیز می‌تواند مورد پذیرش قرار گیرد؛ چراکه طرح صنعتی علاوه بر آنکه مصداقی از مالکیت صنعتی است، دارای ویژگی‌های هنری بوده و اثر هنری نیز به شمار می‌آید و به همین جهت از حقوق مترتب بر هر یک از این قالب‌های حمایتی می‌تواند به طور کامل بهره‌مند گردد (قبولی درافشان و محسنی، ۱۳۹۵: ۱۱۵).

۳. اختیار آفریننده طرح در برگزیدن نظام حمایتی

در مقابل دیدگاه دو گروه فوق که قائل بر همپوشانی جزئی و یا کامل نظام‌های حمایتی هستند، عده‌ای از حقوقدانان بر این باور هستند که باتوجه به شرایط کنونی نظام حقوق مالکیت فکری ایران و همچنین شناسایی حقوقی متفاوت و در عین حال مشابه در خصوص آثار ادبی و هنری و نیز دستاوردهای فکری مورد حمایت در حقوق مالکیت صنعتی، احتمال وقوع تعارض و تضاد میان حقوق دارندگان این حقوق بسیار زیاد خواهد بود. به همین جهت مطرح می‌نمایند که چنانچه یک آفریننده فکری از شرایط لازم برای حمایت در دو یا چند نظام حمایتی از جمله حقوق مؤلف و طرح‌های صنعتی برخوردار باشد، صاحب این دستاورد فکری می‌تواند یکی از قالب‌های حمایتی را با توجه به حقوق و تکالیف مقرر شده در هر یک انتخاب نماید و زین پس، تحت مقررات آن نظام حمایتی عمل نماید. به عبارت دیگر، این گروه از حقوقدانان قائل به تفکیک‌پذیری کامل میان نظام‌های حمایتی هستند.

با این رویکرد، اگر یک طرح در آن واحد از شرایط لازم برای تلقی شدن به عنوان طرح صنعتی و نیز اثر هنری بهره‌مند باشد، پدیدآورنده با انتخاب یکی از این قالب‌ها حمایتی از حمایت دیگری محروم خواهد شد. به عنوان مثال چنانچه پدیدآورنده در ابتدا بخواهد اثرش تحت حمایت حقوق مؤلف قرار گیرد از حقوق و امتیازات انحصاری این نظام برخوردار خواهد بود، اما چنانچه بعداً تغییر عقیده داده و بخواهد آن را در قالب طرح صنعتی به ثبت برساند (در فرض وجود شرایط لازم

۱۰ ماده 2-122L قانون مالکیت فکری فرانسه که در قسمت مربوط به حقوق مالکیت ادبی و هنری قرار دارد، آثار مربوط به هنرهای کاربردی را در زمره آثار مورد حمایت توسط حقوق مالکیت ادبی و هنری قرار داده است. با توجه به آنکه طرح‌های صنعتی در زمره هنرهای کاربردی می‌باشند، طبیعی است که مشمول حمایت‌های ویژه آثار ادبی و هنری خواهند بود. از سوی دیگر، ماده 2-513L این قانون که در بخش مربوط به مقررات ویژه طرح‌های صنعتی است به صراحت این قاعده را منعکس کرده است. به موجب این ماده:

«ثبت یک طرح یا مدل به دارنده آن حق مالکیتی اعطا می‌نماید که امکان واگذاری یا اعطای مجوز راجع به آنها را فراهم می‌نماید، بدون آنکه به حقوق ناشی از اِعمال سایر مقررات، به ویژه کتاب نخست و سوم قانون حاضر لطمه‌ای وارد نماید».

کتاب نخست این قانون با عنوان پدیدآورنده آثار ادبی و هنری و کتاب سوم با عنوان حقوق مربوط به پدیدآورنده، حقوق مجاور و پایگاه‌های داده در بردارنده مقررات حمایت‌کننده در زمینه آثار ادبی و هنری است. بنابراین چنانچه طرح صنعتی عنوان اثر هنری را نیز داشته باشد، قانونگذار فرانسه مشمول حمایت‌های حقوق مؤلف نسبت به طرح صنعتی را مورد پذیرش قرار داده است (قبولی درافشان و محسنی، ۱۳۹۵: ۱۱۴ - ۱۱۵).

با توسل به رویکرد همپوشانی کامل نظام‌های حمایتی، در مقام پاسخ به فرض‌های مطرح‌شده در ابتدای این گفتار می‌توان بیان داشت: در فرض نخست پدیدآورنده با ثبت اثر در قالب طرح صنعتی به طور همزمان از حمایت‌های هر دو قالب حمایتی می‌تواند بهره‌مند گردد و محدودیتی از حیث انتخاب یک نظام به وی تحمیل نخواهد گشت. در فرض دوم نیز حقوق مالی و معنوی پدیدآورنده برای وی محفوظ است، مگر آنکه اعطای مجوز برای ثبت اثر به عنوان طرح صنعتی را حمل بر انتقال حقوق مالی ناشی از خلق اثر در نظر بگیریم که در این صورت صرفاً از حقوق معنوی و حق بهره‌برداری برخوردار است که به شکلی جدید در آینده نسبت به اثر ایجاد می‌گردد. متقاضی ثبت طرح صنعتی نیز در فرض ثبت، از حقوق انحصاری و ویژه‌ای که قانونگذار بر این امر مترتب کرده است بهره‌مند خواهد گشت. اما نکته‌ای که می‌ماند در بحث تعارض حقوق پدیدآورنده و مالک طرح صنعتی است که حداقل در نظام حقوقی فرانسه با توجه به حمایت‌های ویژه‌ای که از پدیدآورنده به عمل آمده و در قراردادهای مربوط به بهره‌برداری از اثر که او را همواره طرف ضعیف‌تر قلمداد می‌نمایند، به نظر می‌رسد

نقدی بر نظریه وحدت هنر و همپوشانی کامل نظام‌های حمایتی

امروزه یکی از ایرادات اساسی که به موضوع همپوشانی کامل نظام‌های حمایتی مطابق آنچه در فوق بدان پرداخته شد مطرح است، ایجاد انحصار^۱ برای صاحبان دستاوردهای فکری است. این همان هشدار است که رالف براون^۲ در سال ۱۹۴۸ در خصوص جوامع فراگیرنده و انگیزه آنها برای کسب امتیازات انحصاری بیان داشته‌بود.^۳ با وجود این، ایجاد چنین انحصاری از اهداف حقوق مالکیت فکری نبوده است، بلکه غایت و انگیزه اصلی حمایت از دستاوردهای فکری بهره‌مندی صاحبان آنها از حقوق انحصاری برای مدتی محدود به سبب ایجاد انگیزه و مشوقی برای خلق آفریننده‌های فکری و پس از آن انتفاع جامعه به جهت رشد، تکامل و توسعه‌ی دانش پیشین است (Calboli, 2014: 76). همپوشانی کامل نظام‌های حمایتی حقوق مؤلف و طرح‌های صنعتی در عین حال که می‌تواند مزایای بسیاری را از جمله بهره‌مندی آفریننده به طور همزمان از حقوق انحصاری شناخته‌شده، جلوگیری از ایجاد تعارض میان حقوق اشخاص ذی‌نفع، شکل‌گیری ضمانت اجرای قدرتمند برای جلوگیری از نقض‌های بعدی و... را فراهم آورد، اما انحصاری که در پی این نگرش برای صاحبان دستاوردهای فکری ایجاد خواهدگشت، امری قابل تأمل است که می‌تواند حتی به رسالت حقوق مالکیت فکری که تشویق توسعه و پیشرفت‌های علمی و رقابت عادلانه است لطمه وارد آورد و انگیزه جامعه برای ورود به حوزه دارای انحصار و ایجاد تحولات جدید در آن را خدشه‌دار سازد.

زمانی که شخصی اقدام به خلق یک اثر هنری کاربردی می‌نماید، با تحقق شرط اصالت و بیان به صورت خودکار از حقوق مالی و معنوی مترتب بر خلق اثر بهره‌مند خواهدگشت. این شخص ممکن است سال‌های زیادی به بهره‌برداری از اثر خود بپردازد، اما چنانچه احساس کند که این دستاورد فکری نمی‌تواند به خوبی مزایای اقتصادی برای او به همراه داشته باشد اقدام به ثبت آن در قالب طرح صنعتی نماید و از این طریق از حقوق انحصاری این قالب برای مدت زمان تعیین شده نیز بهره‌مند شود. این مسئله به‌ویژه در خصوص شخصیت‌های انیمیشنی و کارتون‌ی بسیار اتفاق می‌افتد، آنجایی که مدتی پس از خلق این

برای ثبت طرح به عنوان طرح صنعتی و احراز آن، به محض وقوع ثبت و ترتب حقوق مربوط به طرح‌های صنعتی بر آن، از حمایت‌های حقوق مؤلف دیگر بهره‌مند نمی‌باشد. به عبارتی در این حالت اثر هنری به طرح صنعتی مبدل گشته و از ماهیت جدیدی برخوردار می‌باشد و دیگر به عنوان اثر هنری تلقی نخواهدگشت و حقوق مالی و معنوی ناشی از خلق اثر نیز به پدیدآورنده دیگر تعلق نخواهد گرفت.

۳-۱. برتری قالب‌های حمایتی در ایجاد منافع اقتصادی

در خصوص انتخاب یکی از قالب‌های حمایتی دلایل و توجیهات متفاوتی می‌تواند وجود داشته باشد، به عنوان مثال شخصی که یک اثر کاربردی خلق می‌نماید که از ویژگی‌های لازم برای ثبت به عنوان طرح صنعتی نیز برخوردار است به دلایلی از جمله بهره‌برداری مالی بهتر از طرح، ارزش قابل توجه اقتصادی، اثبات مالکیت سهل‌تر و... می‌تواند اقدام به ثبت آن به عنوان طرح صنعتی نماید و از حمایت‌های حقوق مؤلف صرف نظر نماید. در مقابل مدت حمایت بیشتر در حقوق مؤلف، برخوردار از حقوق معنوی، دامنه بهره‌برداری مالی وسیع‌تر و... مواردی هستند که پدیدآورندگان را ممکن است برای انتخاب نظام حقوق مؤلف ترغیب نمایند. گرچه از حیث بهره‌برداری مالی و مزایای صنعتی-ساز، نظام طرح‌های صنعتی می‌تواند کارایی بیشتری داشته باشد، اما مدت حمایت محدود طرح‌های صنعتی که در نظام حقوقی ایران حداکثر ۱۵ سال از زمان درخواست ثبت طرح می‌باشد ممکن است پدیدآورندگان را به سمت حمایت‌های حقوق مؤلف رهنمود سازد، اما باید توجه داشت که با توجه به توسعه فناوری و توسعه بازار رقابت در بهره‌برداری‌های صنعتی، مدت حمایت طولانی‌تری که توسط نظام حقوق مؤلف شکل می‌گیرد آنچنان نمی‌تواند مزایای اقتصادی بیشتری را در طولانی مدت برای مالک آفریننده فکری ایجاد نماید؛ چراکه طرح‌های موجود به سرعت در حال بروزرسانی و تحول شکلی و ساختاری بوده و تصور ثبات بهره‌برداری از یک طرح کاربردی در زمان کنونی خارج از واقعیات حاضر است و در نتیجه از بُعد اقتصادی می‌توان نظام طرح‌های صنعتی را کارآمدتر تلقی کرد، هرچند بیان این امر به نحو مطلق صحیح نیست و چه بسا طرحی با توجه به ویژگی‌های ذاتی خود در قالب حقوق مؤلف بتواند مزایای مالی بیشتری را برای پدیدآورنده خود در بلندمدت ایجاد نماید.

1. Monopolies

2. Ralph Brown

3. [i]n an acquisitive society, the drive for monopoly advantage is a very powerful pressure.

شرایط لازم برای ثبت طرح‌های صنعتی و نیز حقوق مؤلف مشاهده شد، همپوشانی میان این قالب حمایتی در نظام حقوقی ایران نیز ممکن و تا حدودی باتوجه به مصادیق تمثیلی آثار در ماده ۲ قانون ۱۳۴۸ زیاد است. با عنایت به نزدیکی نظام حقوقی ایران به فرانسه، حداقل از حیث رویکرد شخصیت محور در حقوق مالکیت فکری، دیدیم که بنا بر نظر برخی از حقوقدانان می‌توان اعمال همپوشانی کامل میان نظام حمایتی حقوق مؤلف و طرح‌های صنعتی را متصور بود. در مقابل برخی نیز به تفکیک کامل میان این دو استناد کرده و در آخر گروهی نیز اصل تخیّر را برای پدیدآوردندگان اثر از جهت انتخاب یک نظام حمایتی برگزیده‌اند. به نظر می‌آید به عنوان جمع‌بندی میان تمامی نظرات مطرح شده، با توجه به شرایط فعلی قانونگذاری ایران در حوزه مالکیت فکری، برگزیدن نظام همپوشانی کامل خارج از توان و ظرفیت قوانین فعلی است و تعارضاتی که در نتیجه این رویکرد می‌تواند حادث گردد با توجه به قوانین موجود حل نشده باقی خواهد ماند.

آنچه در این شرایط مطابق نظر غالب حقوقدانان می‌تواند راهگشا باشد، گزینش یک نظام حمایتی توسط پدیدآورنده و پایبندی به حقوق و تکالیف مقرر در آن نظام است. با فرض تغییر رویکرد و انتخاب نظام دیگر که در بحث ما می‌تواند طرح‌های صنعتی باشد، حمایت‌های نظام حقوق مؤلف پایان یافته و از این پس حقوق و امتیازات طرح‌های صنعتی برای مالک این طرح در نظر گرفته خواهد شد، هرچند با این نگاه، سؤالی که شکل می‌گیرد آن است که آیا حقوق معنوی شناخته شده در نظام حقوق مؤلف نیز پایان می‌یابد؟ چون با این تفسیر ماهیت دائمی و غیرقابل اسقاط آن زیر سؤال خواهد رفت! بر همین اساس شاید رویکرد همپوشانی جزئی بتواند کارآمدتر عمل نماید، آنجایی که با در نظر گرفتن استانداردهای قانونی تعیین شده، می‌توان از برخی حقوق نظام دیگر همچون حقوق معنوی در نظام حقوق مؤلف نیز بهره‌مند گشت؛ هر چند این موضوع نیز نیازمند قانونگذاری دقیق و تعیین استانداردهای قابل اعمال در هر نظام حمایتی است که در حال حاضر قوانین مجری در حوزه مالکیت فکری فاقد آن می‌باشند.

منابع

آیتی، حمید (۱۳۷۵). *حقوق آفرینش‌های فکری با تاکید بر حقوق آفرینش‌های ادبی و هنری*. چاپ نخست. تهران: نشر حقوقدان.

آیین‌نامه اجرایی قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری مصوب ۱۳۸۷.

افغان، مهدی (۱۳۹۲). *بررسی نظام‌های حقوقی حمایت از*

شخصیت‌ها با ثبت آنها در قالب طرح‌های صنعتی مختلف، علاوه بر بهره‌مندی از حقوق مؤلف از امتیازات این قالب حمایتی نیز استفاده می‌شود و جامعه تا سالیان طولانی از دسترسی آزادانه به آنها محروم می‌ماند و بدین ترتیب امکان جلوگیری از پیشرفت‌های ممکن‌الاحصول درباره هر یک از این مصادیق به وجود خواهد آمد. بنابراین لازم است تا کشورها در خصوص همپوشانی نظام‌های حمایتی مالکیت فکری که نمونه‌ای متداول آن در بحث پژوهش حاضر است، تصمیماتی روشن‌تر و واقع‌گرایانه‌تر اتخاذ نمایند؛ به ویژه در بحث همپوشانی علامت تجاری با دیگر نظام‌های حمایتی که پذیرش نظریه وحدت هنر می‌تواند انحصار همیشگی را برای صاحبان آن ایجاد نماید. در نظام حقوقی ایران واقعیت آن است که از حیث قانونگذاری و رویه قضایی، دانش پیشین ما هیچ است و لازم است تا با عنایت به نظریات مطرح شده از سوی حقوقدانان و همچنین توجه به شرایط اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و جایگاه حقوق مالکیت فکری در ایران، رویکردی حداقلی در موضوع همپوشانی نظام‌های حمایتی اتخاذ گردد تا در زمان وقوع تعارض راهگشا باشد.

بحث و نتیجه‌گیری

دستاوردهای فکری به عنوان تبلور و جلوه‌گاه خلاقیت، ذوق، هنر و قریحه انسان، با توسعه و تحول دانش و تکنولوژی به جهت در برداشتن جنبه‌های گوناگون بصری، زیبایی‌شناختی، فنی، دانش و اسرار نهفته در آنها و... می‌توانند توسط نظام‌های حمایتی شناخته شده در حقوق مالکیت فکری مورد حمایت قرار گرفته و امتیازات مالی و معنوی برای آفرینندگان و صاحبان خود ایجاد نمایند. طرح‌های صنعتی مطابق تعاریف قانونی به جهت ماهیت زیبایی‌شناسی و نیز فنی خود می‌توانند به عنوان زیرمجموعه‌ای از هنرهای کاربردی تلقی گردند، آثاری که خود بر اساس حقوق مؤلف از حمایت‌های ویژه‌ای برخوردار هستند. در برخی از نظام‌های حقوقی زمانی که تلاقی میان این دو نظام در یک دستاورد خاص ایجاد می‌گردد تدابیری گوناگونی اندیشیده شده است که یکی از جالب توجه‌ترین آنها که محل پیدایش آن نیز در نظام حقوقی فرانسه بوده، همپوشانی کامل این دو نظام حمایتی است که به طور همزمان حقوق انحصاری خود را برای صاحب دستاورد فکری التقاطی فراهم می‌نمایند و او می‌تواند از امتیازات انحصاری هر دو بهره‌مند گردد.

نظام حقوقی ایران در خصوص این تلاقی و به طور کلی در باب همپوشانی نظام‌های حمایتی مالکیت فکری مقررهای خاص نداشته و رویه قضایی نیز از این جهت شکل نگرفته است. با بیان

- برای اخذ مدرک دکتری حقوق خصوصی، گروه حقوق، مؤسسه عالی آموزش و پژوهش مدیریت و برنامه‌ریزی. کلوبه، کلود (۱۳۹۰). *اصول بنیادین حقوق مؤلف و حقوق مرتبط در جهان*. ترجمه: علیرضا محمدزاده وادقانی. چاپ دوم. تهران: نشر میزان.
- لایحه جامع حمایت از حقوق مالکیت ادبی و هنری و حقوق مرتبط ۱۳۹۰.
- Calboli, I. (2014). "Overlapping trademark and copyright protection: A call for concern and action." *U. Ill. L. Rev. Online*, 25.
- Code de la propriété intellectuelle – 1992.
- Derclaye, E. (2018). "A model copyright/design interface: not an impossible and undesirable task?"
- Filianky, N. R. C.; Sulistyono, A. & Suwadi, P. (2022). "Comparison of Overlapping Legal Protection Systems for Copyright and Industrial Designs between Indonesia and the United Kingdom". *Resmilitaris*, 12(2), 3286-3297.
- Frankel, S. & Gervais, D. (Eds.). (2014). *The Evolution and Equilibrium of Copyright in the Digital Age*. (Vol. 26). Cambridge University Press.
- Ipatova, O. (2023). "Sui Generis Systems Protection for Design: Cumulation, Partial Cumulation and Demarcation of Legal Regimes"
- Kapyrina, N. (2018). *Estelle Derclaye* (ed.): "The Copyright/Design Interface—Past, Present and Future: Cambridge University Press", Cambridge. P. 488.
- Selvakumar, M. D. (2022). "Overlap of Trademarks with Other Intellectual Property Rights: The Strategies of Global Brands". *Beijing L. Rev.*, 13, 429.
- SOSA E SILVA, N. U. N. O. (2014). *The Ownership Problems of Overlaps in European Intellectual Property*. The Ownership Problems of Overlaps in European Intellectual Property.
- Wilkof, N. & Basheer, S. (Eds.). (2012). *Overlapping intellectual property rights*. OUP Oxford.
- طرح‌های صنعتی. پایان‌نامه برای اخذ مدرک کارشناسی ارشد حقوق مالکیت فکری، دانشکده حقوق، دانشگاه قم. امامی، اسدالله (۱۳۹۶). *حقوق مالکیت صنعتی*. چاپ دوم. تهران: نشر میزان.
- حبیبیا، سعید؛ حنیفی، نسیم (۱۳۹۱). «بررسی تطبیقی تعریف و معیارهای ثبت طرح صنعتی در قانون مصوب ۱۳۸۶». *پژوهش‌های حقوق تطبیقی (مدرس علوم انسانی)*، دوره ۱۶، شماره ۱، صص ۲۵-۴۶.
- حبیبیا، سعید؛ شاکری، زهرا (۱۳۸۷). «دکترین استیفا حق در نظام حقوق مالکیت فکری». *فصلنامه مطالعات حقوق خصوصی دانشگاه تهران*، دوره ۳۸، شماره ۲، صص ۹۷-۱۱۳.
- دست‌آویز، زینب (۱۳۹۴). *مقایسه حقوق ناشی از حقوق مالکیت صنعتی و حقوق ناشی از حق مؤلف*. پایان‌نامه برای اخذ مدرک کارشناسی ارشد حقوق مالکیت فکری، دانشکده حقوق، دانشگاه تربیت مدرس.
- سیدین، علی؛ کارچانی، مهدی (۱۴۰۰). *حقوق مالکیت صنعتی در آینه اندیشه‌های قضایی (نشست‌های علمی و نقد رأی)*. چاپ دوم. تهران: پژوهشگاه قوه قضائیه و مرکز مطبوعات و انتشارات قوه قضائیه.
- شیرازی، سیدحسین؛ سیدحسن؛ دهقانی، سیداحمد (۱۳۹۴). «مطالعه تطبیقی شرط منحصربه‌فرد بودن در طرح‌های صنعتی و مقایسه آن با شرط اصالت». *پژوهش‌های حقوق تطبیقی*، دوره ۱۹، شماره ۲، صص ۷۵-۹۶.
- طرح جدید حمایت از مالکیت صنعتی ۱۳۹۹.
- قاسمی، علیرضا (۱۳۸۲). *حمایت از حقوق پدیدآورندگان طرح‌های صنعتی*. پایان‌نامه برای اخذ مدرک کارشناسی ارشد حقوق خصوصی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس.
- قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری مصوب ۱۳۸۶.
- قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸.
- قبولی درافشان، سید محمد مهدی؛ محسنی، سعید (۱۳۹۵). «قواعد شکلی حاکم بر قراردادهای واگذاری حقوق ناشی از طرح‌های صنعتی در حقوق ایران و فرانسه». *فصلنامه مطالعات حقوقی دانشگاه شیراز*، دوره ۸، شماره ۱، صص ۱۱۱-۱۳۵.
- قصریان، حوریه (۱۳۹۹). *رساله دکتری حمایت از آثار هنرهای تجسمی در نظام حقوق مالکیت فکری ایران، با لحاظ ضوابط و مقررات موافقت‌نامه جنبه‌های تجاری حقوق مالکیت فکری سازمان تجارت جهانی (تریپس)*. رساله

COPYRIGHTS

© 2022 by the Authors. Licenses PNU, Tehran, Iran. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY4.0) (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>)